

»MISLI« O ČOVJEKU, KOJI TRAŽI BOGA

DVIJE TRI O PASCALOVU ŽIVOTU

Pascala uvijek susrećemo i ostavljamo na raskršću. Nitko ga još nije otpravio definitivno na ovu ili onu stazu. Navlače ga na janzenističku i katoličku stranu; dovode ga u vezu s božanstvom i ludilom; pridijevaju mu tako oprečne predikate, da čovjek unaprijed s nepovjerenjem prilazi njegovoj osobi, i — mnogi — s predrasudama rone u njegova djela. To je razlog neprijateljskih sudova, koji danas krune Pascala.

Nu svi jednodušno priznavaju, da je Blaž Pascal bio doista «effrayant génie» — kako je napisao Chateaubriand.

Rođen 1623. u Clermont-Ferrandu, od oca plemića, pokaza već za malena čudesne sposobnosti. U osmoj godini dođe u Pariz, godinu dana zatim u Rouen, gdje osta devet godina. Tu se upozna s janzenizmom preko liječnika, koji su liječili njegova oca. Nu to »obraćenje« u dvadeset i trećoj godini nije bilo trajno. Nakon povratak u Auvergnu nastupi t. zv. »mondena perioda« Pascalova života. Poslije očeve smrti (1651.) predao se još više zabavi i rastresenosti — nu već 1653. kaže, da osjeća »velik prezir prema svijetu i gotovo nepodnosivu odvratnost prema svima, koji pripadaju svijetu«. U to je vrijeme njegov znanstveni rad na vrhuncu. Počrjak rujna 1654. uteče se sestri, koja je već redovnica u Port-Royalu, i odluči postati potpunim kršćaninom. 23. studenoga te godine, oko 10 i po navečer bio je Pascal u nekoj ekstazi. Što se tada zbilo u njegovoj duši, doznajemo iz »mémoriala«, koga je odonda nosio ušivena u prsluku. U siječnju 1655. dođe u Port-Royal. Godinu dana iza dolaska u Port-Royal izda prvo svoje »Provincijalno pismo«. Time ulazi u žučljivu i bolnu borbu protiv Isusovaca i protiv katoličke nauke o milosti. Oko 1658. zamisli napisati Apologiju kršćanstva, nu ne stiže izraditi djela prije svoje smrti, tek je na bezbrojnim papirićima rasijao Misli za tu knjigu. Iz tih Misli (»Pensées«) želimo izraditi ovaj prikaz Pascalova bogotražnja. Umro je u groznim grčevima, izmiren s Crkvom i okrijepljen Svetootajstvom, 19. kolovoza 1662. u Parizu.¹

¹ Nije svrha ovoga prikaza iznijeti bogatu i bolnu biografiju Pascalovu. Koga podrobnije zanima njegov život, neka pogleda u »Životu« (1923—24) članak o Pascalu; zatim studiju Dra Drag. Čepulčića u knjizi »Ličnosti«. Na

Nama je poći u ovom prikazu zavodljivim stazama »Misli« kroz problematiku bogotraženja. Mučan je to posao. Makar pitanje o čovjekovu odnosu prema božanskom, transcendentnom i nevidljivom svijetu struji kroz Pascalove »Misli« silom kao nijedno drugo, ipak način prikazivanja, nesistematičan i raštrkan, ne da čovjeku s prve uhvatiti slijed i vezu pojedinih izreka. Više je ljudi pokušalo srediti te magične papiriće i rečenice, svesti ih u logični red, osobito prema osnovi, koju je sam Pascal zapisao u šezdesetoj misli: Prvi dio — bijeda čovjeka bez Boga; drugi dio — sreća čovjeka s Bogom. Oko te stožerne razdiobe svrstao je i Leon Brunschvicg svoju podjelu na 14 sekcija, koje pokazuju dosta jasnim redom razgranatost čitava »sistema«. Danas uglavnom Pascala citiraju prema tome izdanju.² Na naše pitanje o tražanju za Božanstvom najviše odgovora nalazimo u drugoj, trećoj, četvrtoj i sedmoj sekciji. U njima naime Pascal govori o stanju čovjeka bez Boga, o potrebi odluke za i protiv Boga i o načinima vjerovanja.

PASCALOV ČOVJEK

Stanimo. To je prva postaja na našem putu. Stanimo pred čovjeka, motrimo ga, pitajmo ga, prosudimo ga. I Pascal tako počinje daljnje svoje razlaganje. Najprije će rasjeći čovjekovu narav, ogledati mu sile i sposobnosti, izmjeriti pravu i prividnu ljudsku veličinu, vagnuti u toj krvavoj zaštonetci nemoć i bijedu, »tout et rien«, spuštajući se tako korak po korak u najbučnije i najtajnije ponore čovječje prirode, gdje počiva, kao biser u školjci, nutarnja težnja, prirodno i s nama sraslo čeznuće, da djelovanjem, koje će prekoračiti naše snage, pronađemo i osvojimo Boga.

Čovjek... Što je čovjek na ovom svijetu? Kobno pitanje. O njemu ovisi sve. Zato valja smoći odgovor, ispravan odgovor, da mognemo zagaziti u promatranje ostaloga svijeta, koji isto tako nadilazi nas, kao što mi nadilazimo ništavilo, »rien«.

Prije svega »treba upoznati sama sebe«... (M. 66.) Valja se upoznati, pa makar time ništa ne postigli. Takva će nam spoznaja ipak pomoći, da sredimo ove kukavne dane i nemirni, uživot. I to, ne uzimajmo na sito i rešetno čovjeka iz oblaka, kakvu utvaru bez krvi i kostiju. Prozrimo što intimnije stvarna čovjeka, čovjeka na ovom svijetu, uronjena u svoje vlastitosti, sa svojim konkretnim silama, protivnostima, potrebama i djelovanjem.³

stranim jezicima postoji sijaset knjiga, brošura i članaka o životu i nazoru toga genija. Život Pascalov odlično obrađuje Strowski; idejnu stranu Chevalier.

² B. Pascal, *Pensées et opuscules*, 11 izd., Pariz. Citiramo prema tome izdanju. Broj u zagradi označuje redni broj u toj zbirci.

³ »L'homme n'est ni l'ange ni bête«... (M. 358.) »Prava čovjekova narav, njegovo istinito dobro... jesu stvari, od kojih se spoznaja ne može odijeliti.« (M. 442., 72.)

Da se dokopamo te zbiljske spoznaje i njome prekrvasimo sve svoje nazore, razmatrajmo, kako je čovjek postavljen usred beskrajne prirode, na razmeđu oprečnih svjetova, opipljiva i neopipljiva carstva. Pascal zanosno odvija tu misao i ovako slika čovjeka: »... što je čovjek u prirodi? Ništa obzirom na beskraj. Sve obzirom na ništa. Sredina između ništavila i svega.« (M. 72.) — Zaključak nalik na korolarij skolastičkog dokaza za opstojnost Božju: u stvarima, koje nenužno postoje, sjedinjuje se dioništvo Božanstva s ništavilom.

Nerazmjer čovjeka s ostalim svijetom nije za nas nikakav rebus, čim usporedimo ljudsko biće s prirodom i njenim silama. Veličina i hladni beskraj svemira nadvijaju se nad sićušna čovjeka i nukaju ga na poniznost. Pokazuju mu, kako je ograničen, kako droman, kako iz klupka ništavila pruža prazne ruke prema beskraju.

Slično kao bezgranični svemir i atom priča čudesa o neograničenosti:«... neka (čovjek) promotri u atomu bezbroj svemira, od kojih svaki sadržaje svoje nebo, svoje planete, svoju zemlju...«, i tako to ide neprestano, »sans fin et sans repos« — bez kraja i bez počinka. (M. 72) Samo motrimo čovjeka na granici svemira i ništavila! Zar da ne »uzdrhtamo videći ta čudesa«?

Qu' est-ce que l' homme dans la nature?

Ovaj nam pogled otkriva, da je svemir, kojim smo opkoljeni, dvostruk. Jedno je beskraj prostora, kojih se je Pascal plašio. To je nedohvatna neizmjernost svemirske sfere. Središte je njeno posvuda, a periferija nigdje. Drugo je neizmjernost najsitnijih čestica, gdje Pascal vanrednom pronicavošću, bez mikroskopa, nazrijeva nečuvene svjetove. Sam veli za se, da voli zaći pod kožu i u srž svake stvari, negoli je izvana oblijetati.

»Upoznajmo, dakle, (na toj sudbonosnoj raskrsnici) svoje stanje: jesmo nešto, nismo sve... Ograničeni u svakoj stvari nosimo u svim svojim silama nešto od ta dva ekstrema.«⁴

Ove krajnosti — ekstremi — les extrêmes qui se touchent — niču u čovjeku iz počela ljudske naravi, iz materije i duha. »Čovjek je u prirodi najzagonetnije stvorenje: jer ne može shvatiti, što je tijelo; još manje, što je duh; a najmanje, kako se može tijelo sjediniti s duhom. U tom je vrhunac poteškoće, a to je baš njegovo vlastito biće: Modus quo corporibus adhaerent spiritus, kaže Sv. Augustin, comprehendit ab hominibus non potest, et hoc tamen homo est«. (M. 72.)

»Skrajnošću«, koju zovemo duhom, čovjek prelazi brane materije, ulazi u svijet materiji zatvoren i nadređen. Prema tome čovjek je i duhovno biće. Pa ipak je bijedan i nesretan. Uzrok toj bijedi leži u zlu, koje i dandanas lebdi nad ljudskim rodnom, a zove se — istočni grijeh.⁵ Zbog njega je ljudska narav pod-

⁴ »Naš je um u redu spoznatljivoga na istom stepenu, kao naše tijelo u prostoru prirode«.

⁵ Istočni je grijeh (M. 60.) uzrok pokvarenosti u čovječjoj naravi. Ve-

ložna svakoj zabludi i nesreći, lišena je najjačega i najuvjerljivijega principa sigurnosti, posjeduje sposobnosti, koje ju često gadno varaju.

»Stoga valja, kaže Pascal, ovdje započeti poglavlje o varavim sposobnostima« (M. 83.) I Pascal piše doista uvjerljivu stranicu o mnogovrsnoj nemoći, koja se nastanila u čovjeku. Ispituje svaku pojedinu moć ljudske naravi, upozorava na njenu slabost, ograničenost i propadljivost. Čovjek nam se napokon ukazuje »kao subjekat pun zabluda«.

Gledajmo, što se najlakše vidi, svoje tijelo. Kolika se bijeda skupila na njemu? Ono zahtijeva neko stalno mjesto, i to samo ono, što ga sada zauzima. Zahtijeva trajanje u vremenu; kretanje u prostoru; elemente, od kojih je skalupljeno i koji ga uzdržavaju. (M. 72.) Nema tu poznate slobode i neovisnosti duha, nema pokretljivosti, nadvremenske i nadprostorne aktivnosti. U svom tijelu proživljavamo kontingentnost u punoj mjeri.

A duh? Duša? O, čim si dozovemo u pamet podlu borbu, što je vodi naš sjetilni i razumski život; koja se zameće u dubini duše među pravom i patvorenom spoznajom, među odlukom i automatizmom, zastor pada, a pozornica duše, obasjana istinitim reflektorima iskrene refleksije, očituje nam lažne kulise običaja, navike i prirodnog pretvaranja, kojim želimo prikriti siromaštvo i uske međe nutarnjih posjeda.

Naši nas osjeti — trebamo ih, jer smo jednim dijelom izrasli iz materijalnoga svijeta — varaju. (M. 83). Oni se hrane lažnim pojavama na svijetu; varkama svih triju dimenzija, varavih opsjena svijetla i zvuka. Čini se, da ih i strasti znadu izmučiti do klonulosti.

Iza osjetila najviše nas vara mašta. »Mašta povećava sitnice dotle, dok se naša duša njima ne napuni...« (M. 82., 84.)

I običaj ima priličan utjecaj na čovječji život, jer »naravni principi, kaže Pascal, nisu ništa drugo, nego principi navike«. (M. 92.) »La coutume est notre nature — običaj je naša narav«, ali »une seconde nature qui détruit première — drugotna narav, koja razara prvu« (M. 89). Nije li time lišen prijestolja Aristotelov princip (Rhet. I, II, 1370 a 7): τὸ ἔθος φέρει γένετα — priroda rađa naviku?!

Isto tako sebeljublje priječi čovjeka, da slobodno izvede svoje osnove. I to tako dugo, dok sveti egoizam ne bude zasićen. Sebeljublje se vješto zna začahuriti u razna zvučna imena: Taština (i siromasi teže, da im se drugi dive); Slava (egoizmom običavamo potisnuti spoznaju svoje nemoći i bijede); Oholost (često

lik je to misterij, ludost za ljude (M. 445.) jer je »contre la raison — protiv razuma«, nu nuždan; bez te tajne, nama neshvatljive, mi bismo sami sebi ostali neshvatljivi (434). »Mais cette folie est plus sage que toute la sagesse des hommes«, ona nam pokazuje izgubljeni raj, puteći nas na objavu, odakle jedino i tu istinu o prvome grijehu doznajemo. Služi nam kao ključ za razumijevanje problema zla, ... »un Dieu perdu, et dans l'homme et hors de l'homme, et une nature corrompue« (M. 441.)

hlepimo za znanjem samo zato, da ga mogremo uz pohvalu prodati). (M. 82., 101., 148-153.)

Iz te i takove slabosti ljudske naravi ključaju kojekakve oprečnosti i krvave suprotnosti, koje žele raskinuti čovjeka te ga baciti u vir vječne, nezasićene borbe i očajne nestalnosti. Time ga dakako kroz cijeli život drže u stalnom pokretu i nepokoju. »Borba nam se jedino dopada, ali pobjeda ne.« (M. 135.) Mir je u ovom životu nešto nenaravno. »Smrt je potpuni počinak.« (M. 129.)

Čovjek se ne može smiriti sam u sebi. Pa da posegne izvan sebe? Da se zaleti u znanosti? U umjetnosti? Badava. Ni tu se neće smiriti. Pascal je namislio udesiti »pismo o ludosti ljudske znanosti i filozofije«. Znanost se razvija pomoću lažnih i nemoćnih potencija, te je i sama nužno lažna i nemoćna. (M. 74.)

Kad je tome tako, da li uopće igdje išta postoji, gdje bi se čovjek mogao sa sigurnošću zaustaviti? Gdje bi mogao potpuno razviti svoju nutarnju i najdublju težnju, koja ga nagoni u grozne ratove i žrtve? Da si pribavi kakav kutić mira? Čovječe — brate! Mir nas čeka poslije smrti. Ovdje na zemlji nema ni mira ni blaženstva. Zašto? pitamo se žalosni. E, to je upravo taj bezizlazni dvoboj naše moći i nemoći, akta i potencije, što ga bez prekida osjećamo u sebi. I sva ta bijeda, u kojoj kuburimo dogod smo živi, hrani našu žudnju čašću, slavom, novcem i sebeljubljem. Ko da lijevaš vodu u brezdanku!

Nu ipak u visokom naponu pri zauzdavanju strasti; u borbi s našim ljudim i sumljivijim dijelom života, nazrijevamo propinjanje i stvarni uspon prema vrhovnom Dobru, svesilnoj Ljubavi i beskrajnom Biću, što ga želimo dohvatiti.

NA PUTU BOGOTRAŽENJA

K Bogu! To je imperativ naše naravi. A kako doći do njega? Postoji li kakav put k nebu, kakav svijetli Mliječni Put, koji bi nas proveo kroz blještave zvjezdane skupove k Božjem prijestolju? Pascal u to ne sumnja. Upoznavši čovjeka — naslutio je Boga. Ali prići Bogu, ne može samo iz čovjeka.

Pri tom se razvijaju i kroz »Misli« paralelno teku tri pitanja: Treba li čovjek Boga? Spoznaje li ga? Može li ga napokon usvojiti kao predmet svoga blaženstva? Na sva tri pitanja odgovara: da. Ali to priznanje nije uvijek jednako čvrsto i neoborivo.

Pitanja se o Bogu nameće svakome čovjeku. Baš ono razdvaja ljude na sumnjače-skeptike i priznavaoce-dogmatike. Jer svaki čovjek ili Boga priznaje ili ga otklanja sumnjivim nijekanjem. I dok priznavaoca štiti pratnja jakih dokaza, sumnjač ne smaže za svoju sumnju nikakva trijezna razloga. (M. 194.)

Apriorno, rekli bismo, izvodi Pascal tvrdnju, da »nikakova dobra ne možemo imati, ako nismo Boga upoznali«, a da je »sigurna spoznaja Boga najveća sreća«. Taj se apriorizam, pomiješan s nekom skepsom, očituje i u čuvenom dokazu »du pari-

— oklade«, gdje u svakom slučaju pobjeđuje vjernik nad nevjernikom. Za Pascala je razlog vrlo jednostavan: ako Bog postoji, vjernik je miran i na ovom i na onom svijetu. Nema li Boga, vjernik će si na ovom svijetu urediti po sigurnim pravilima dobar život, a s onu stranu groba i onako ničega nema. Jasno, da iz našega priznanja o Bogu slijede za nas najozbiljnije posljedice. Stoga je zlo »biti u sumnji, i valja iskati izlaz dok sumnjamo« (M. 194.)

Pitanje je o Bogu naš »prvi interes i prva naša dužnost«. Ta ništa nije strahovitije i istinitije od pitanja o Bogu, »našemu Svemu«. O tim traganjima za Božanstvom ovisi naši konačna sreća. »Il s' agit de nous-mêmes et de notre tout — radi se o nama i o našem Svemu.« (Id.)

Ej, da smo mi u drugom kojem položaju obzirom na Boga i na se! Na drugom kakvom nepokvarenom planetu i svijetu! S drugojačijim sposobnostima! Ne bi onda bilo ni pola muke upoznati Boga i služiti mu.

Ali u stvarnom poretku svega, što postoji; gdje na svijetu probijaju tek blijedi tragovi Božje opstojnosti; gdje ne blistaju potpuna svjetla, niti su nalegle posvemašnje tmine; gdje ne gledamo samo red i svršenost i zakon, dobrotu i čudesna zbivanja, nego i »varave oznake« — u svemu tome potpuno Boga upoznati, nemoguća je stvar. Istina, sve čovjeka kako tako poučava o ljudskoj svrsi. Ali ne govori sve istom otvorenošću o Bogu, niti sve o njemu mramorkom šuti — »il n' est pas vrai que tout découvre Dieu, et il n' est pas vrai que tout cache Dieu«. (M. 527.)

Onima, koji tek izdaleka traže Boga i kušaju ga, bez iskrene želje, da mu se približe, on ostaje sakriven pod velom prirode. Javlja se onima, koji ga traže od srca. »Ljudi su naime i nedostojni Boga, i sposobni za Boga.« (id.) Svakako je istina, da mogu Boga spoznati.

Boga možemo spoznati. To je »point de départ«, ishodna točka čitava Pascalova sistema o bogotražanju. Čovjek je čitavom svojom naravi tako udešen, da mogne posjedovati Boga. Si l' homme n' est fait pour Dieu, pourquoi n' est-il heureux qu' en Dieu? Češće Pascal dokazujući potrebu vjere iznosi te imanentne razloge, koji se skrivaju u težnji za dobrom i srećom. Bez vjere si ne možemo ni zamisliti, a kamoli dohvatiti kalež savršene sreće. Le gouffre infini ne peut être rempli que par un objet infini et immuable — brezdanku čovjekova srca može ispuniti tek beskrajno i nepromjenljivo biće. (M. 425.) Abyssus abyssum invocat.

Ovdje Pascal ne govori a priori i ne naklapa toga bez razloga. Govori iz iskustva, dozivljući za svjedoke čovjekovu povijest. Ona nam priča, kako su Epikurovci željeli postići sreću izvan sebe, a Stoici u sebi. I kako se u nadi prevariše. »Le bonheur n' est ni hors de nous, ni dans nous; il est en Dieu, et hors et dans nous — sreća nije ni izvan nas ni u nama; ona je u Bogu, i izvan nas i u nama.« (M. 465.)

Podimo, dakle, k Bogu! Nu tko će nas k njemu povesti? Da li osjetila, ili razum, ili srce, ili predaja, ili objava?

Valja to ispitati.

Upitamo li osjetila, što ona zamjećuju? — odgovaraju nam: osjetne stvari. Zapitamo li se dalje, da li je Bog osjetno biće? — odgovaramo sami: ne. On je nešto sasvim tuđe osjetnoj strani svijeta. A sjetila ne mogu ništa spoznati, što je izvan i iznad osjetnoga reda. Sjetilima prema tome, bez čudesnog Božjeg posredništva, ne možemo zapaziti Boga. »Vjera nam kaže ono, o čemu sjetila ne govore, ali ona ne naučava nešto protivno stvarnosti, koju sjetila zamjećuju. Vjera je iznad, a ne protiv njih.« (M. 265.)

Ni razum ne može pravo spoznati Boga. Vrhovno je naime djelovanje i najsilnija spoznaja razuma, da »upozna, kako postoji mnoštvo stvari, koje ga nadilaze«. (M. 267.) Znamo osim toga, da naš razum prima sav spoznajni materijal od sjetila, koja nas često varaju. Dakle... Dokazi iz razumskog zaključivanja upravo nikako ne uvjeravaju čovjeka. »Metafizički (t. j. razumski, teoretski) su dokazi tako daleko od ljudskog umovanja, tako zamršeni, da nas malo diraju.« (M. 543.) Spoznaja iz prirode, iz istina o nenužnosti stvari, ništa nam ne pomaže u istraživanju Božje opstojnosti i biti. »Ta je spoznaja, bez Isusa Krista, nekorisna i besplodna.« (M. 556) Ni logika svrhovitosti i geometrijskih istina ne propovijeda Božjeg postojanja. Jer kršćanski Bog, jedini pravi i istiniti Bog, nije jednostavno začetnik istina i principa geometrije, nego je Bog ljubavi i utjehe, koji potpuno ispunja srca svojih.

»Ne spoznajemo ni Božje opstojnosti ni naravi (zaključivanjem), nego vjerom.« (M. 293.)

A što je ta vjera?

»Evo što je vjera: Bog, što ga osjećamo srcem, a ne razumom« (M. 278.) — jer se srcem »vjeruje za opravdanje«, kako uči Apostol. Načnemo li dalje pitanje: a što je srce, o kome Pascal tuđe govori? — načeli smo vrlo teško pitanje njegova sistema. To je glasoviti problem »filozofije srca«, koji se uvijek veže uz Pascalovo ime. S pravom. Jer Pascal je o tome više rekao negoli drugi, premda je malo rekao, pa i to dosta mutno. Nas najviše zanima, kako Pascal shvaća tu spoznaju, ili barem to osjećanje Boga u srcu? Da li to biva racionalnim ili iracionalnim putem? Da li je srce sinonim za intuiciju, ili je neka posebna moć u čovjeku, ili napokon sve čovjekovo djelovanje kondenzirano u jedan pojam?

Nije na to lako odgovoriti. Razni tumači Pascalovih misli različito o tome govore. Neki tvrde, da je »srce« posebna moć duha (Giraud), a drugi (Guardini), da je »Coeur-srce« duh sam; »jedan oblik, u kojem nam se javlja duh«. Svakako Pascal pridaje »srcu« sposobnost upoznati istine razumu nedokučive.

* V. Giraud, *La vie héroïque de Blaise Pascal*, Paris, 22, izd. str. 230, ss.

R. Guardini, *Christlicher Bewusstsein*, Leipzig, str. 176.

Čovjek srcem dohvaća i osjeća, upravo neposredno čuti prve principe. (Pascal nabroja četiri takva principa: prostor, vrijeme, kretanje i broj.) I snaga se razuma temelji u neku ruku na sili srca i iz njega probija. »Srce ima, kaže Pascal, svojih razloga, kojih razum ne zna«. Takav jedan razlog, nepoznat razumu, jest osjećajna »spoznaja« najvišeg bića. (M. 277—278.)

U stvarima vjere srce vrši dosta pasivnu ulogu: ono može primati milost, nadnaravne darove, tihe objave Božje — te nekim čudnovatim načinom, (ne misaonim i razumskim putem), dojaviti čovjeku: Eto Boga!

Ovaj zaključak odiše janzenizmom. Spoznaja Boga zapravo je dar i čin unutarnjeg objavljenja, a nije stečena mozganjem i zaključivanjem.

Na tom se raskršću Pascal susreće s Augustinom, bar mi mogred, jer i Augustin srcem žudi za Bogom, ali za spoznatim Bogom. Tu su u Pascalov sistem ukopčale svoje misli plejade modernih filozofa »akcije i dinamizma«, osobito u Francuskoj.⁷ Svi ti moderni »pascalovci« uglavnom identificiraju »srce« s intuicijom, zrenjem, neposrednom, jasnom, punom, živom i stvarnom spoznajom. I Pascal razlikuje srce od razuma, kako smo vidjeli. Ali se ne može reći, da poistovjetuje »srce« i »um«. Prema tome njegova je distinkcija »srca« i »razuma« sasvim druga, negoli ona Sv. Tome između »razuma« i »uma« (ratio - intellectus). Pascalu je srce konačni, zaglavni izvor i termometar svake spoznaje. Razum je za nj nemoćan. Sv. Toma naprotiv kaže, da »intelekt i razum nisu u nama različite (bitno različite) potencije... Razlikuju se prema savršenom i nesavršenom« (2, 2, q. LXXXIII., a. 10. ad 2.).

Pod tim je rasponom gledanja i spoznaja Boga nešto više od razumskih sila, što se može upoznati (!) srcem. Ta spoznaja srca prije svega nije deduktivna — izvedena pomoću zaključivanja. Nije zaključana u puste teoreme, nego sa sobom donosi živu svijest, da Bog jest, i da ga možemo ljubiti.

Takva spoznaja dovodi Pascala do vjerovanja. To je, kako smo rekli, više dar, nego lična spoznaja. Nu još je kudikamo veći dar sama objava, pravi put k Bogu i posljednji pečat naše vjere.

⁷ Među njima se osobito ističe Mauricije Blondel, koga je Edouard Le Roy nazvao »pascalovcem, koji je vjeran učiteljevu duhu«. Ove riječi potpisuje O. Boyer S. L., kad kaže: »Postoji škola katoličkih filozofa, koji slijede puteve Blaža Pascala, te drže, da je filozofija priprava za vrhunastu vjeru (fidem religiosam), bez koje se čovjekov duh ne smiruje. Poslije Kardinala Newmana, Gratrya i Ollé-Laprunea, Mauricije Blondel je (njemu se ispočetka bio pridružio P. Laberthonnière, ostajući sve više i više u svom vlastitom načinu) povukao sistematski taj pravac: postoji, kaže on, u čovjeku neka duboka želja, koja nas bez prestanka tjera k savršenijemu, i koju ne može utažiti nikoje stvorenje. Po naravi svojoj naime žudimo za posjedovanjem samog beskrajnog dobra. Kršćanska nam vjera po tom obećaje, da ćemo uživati Boga: ona je, dakle, kao nadnaravna nadopuna čiste filozofije. Ova filozofija, koja se odriče toga, da bi bila zadovoljna pojmovima, zove se filozofija djelovanja.« (Cursus Philosophiae, I., str. 44.)

Blondel je svoj sistem razložio u glasovitom djelu L'Action (I. izd. 1893. II. izd. 1936. 37. 2. sv.)

Pascal u pretežnom dijelu svojih Misli donosi i svrstava dokaze, koji će mu pomoći, da utvrdi opstojnost i značenje objave Božje. Ispisao si je gotovo sva svjedočanstva Staroga i Novoga Zavjeta, upirući kroz transparent Božjih navještenja oči u Isusa Krista, Velikog Posrednika. Kristove su riječi riječi Vječne Riječi, potpisane čudesima i krvlju. Zato su sigurne.

Pa ipak — makar toliko ušao u osjećaj i čudnovate dubine srca — makar izričito rekao: »Mi Boga poznajemo jedino po Isusu Kristu — i — svi, koji žele Boga dokazati bez Isusa Krista, barataju nemoćnim dokazima« (M. 547.), Pascal se češće prepušta sili »jadnoga« i »nemoćnoga« razuma i sam izvodi očevidne razloge za Božje postojanje — zaključivanjem. Kako se divno podudara ovaj isječak njegovih Misli sa skolastičkim dokazom iz nenužnosti bića (e contingentia): »... ja nisam nužno biće. Isto tako nisam ni vječan ni beskrajan; no uvidam, da u prirodi postoji nužno, vječno i beskrajno biće«. (M. 469.) Ovu svoju, rekli bismo nedosljednost, Pascal ispričava tako, da priznaje razumu sposobnost više spoznaje. Postoje naime ekstremi: isključiti razum i dopustiti jedino razum. (M. 253.)

Sve ovo jasno pokazuje put — k teologiji. K svrhunaravnom redu. Jer bez njega nema sigurnosti u spoznaji glede najvažnijih stvari. Izgraditi sve, što se može, na teološkim principima, to je bila nakana Pascalova, ali je ostala manjkava i neizbrušena. Njegova je filozofija bila u pretjeranom smislu »ancilla theologiae«.

»MISLI« O BOGU...

Moglo bi se o gornjem podnaslovu satakati jedro poglavlje. Upozoriti na sve negativne i pozitivne odgovore, kojima Pascal rješava važna pitanja o Bogu, osobito o Božjoj naravi.

»Mi spoznajemo postojanje i narav ograničenoga... Ali ne spoznajemo ni opstojnosti ni naravi Božje... Nu po vjeri znamo, da on postoji; u slavi ćemo spoznati njegovu narav... Moguće je upoznati opstojnost nečega, a da mu ne znaš naravi«. (M. 233.)

Koliko protivuriječja izbija iz toga izvoda? Koliko je tek naše čuđenje, ako usporedimo ove rečenice s nizom ostalih, gdje ne govori kao agnostik, već kao filozof, koji priznaje opstojnost Božju!

Sigurno je Pascal, idući puteljkom srca i vjere — a kojiput i zaključivanjem! — došao do Boga. Pred oceanom je Božjih savršenosti, Božje naravi, tih nepristupačnih dubina, zastao. Ali se, na sreću, obazro natrag, i pogledao dva bezdana, koji su nam bliži, u kojima i sami živimo: dušu i svemir. Iz relativne neizmjernosti duhovne naravi zaključuje, da je njen uzrok apsolutna, beskrajna duhovnost. Svemirske daljine, ta nedogledna prostorja, plaše Pascala i u isti mah mu pričaju o neizmjernosti Božjoj.

Bog je, priznaje Pascal, najjednostavnije biće, bez ikakvih dijelova. (M. 231.) On je Stvoritelj vanjskog i unutrašnjeg; vidlji-

va i nevidljiva svijeta. (M. 314.) Bog je osobno biće, koje je u posebnom odnosu s čovjekom, isto tako osobom. »Sjedinjuju se po ljubavi, a da ostaju razlučeni jedan od drugoga. Ulaze jedan u drugoga, ali se ne nište« (Boutroux). Mi sa zemlje, gdje nas okružuje praznina i ograničenost, raspinjemo i širimo bez kraja svoje želje, svoje žudnje, i u Bogu gledamo ispunjenje i konačno smirenje svih tih bučnih ponora.

To nam potvrđuje i objava, napose Isus Krist, Andeo Velikog Savjeta. Sva je njegova nauka lijek protiv strasti, pomoć na ovom planetu nevolje i bola, obećanje drugoga, boljšega, neprolaznoga i svijetloga života u Očevu krilu.

PASCALOVA TEODICEJA

Ako na koncu skupimo u jedno žarište »Misli« o čovjeku bogotražitelju, te ih onda pustimo kroz prizmu suda prave filozofije, rasut će se sigurno u svoje osnovne boje. Među njima se ističu dvije: katolicizam i janzenizam.

Kako je Pascal bio »strahovit genij«, a uz to čovjek pun osjećaja, prozro je duboko ljudsku narav, i zastao pred spoznajom čovječje bijede. Ona mu se ukazala još tamnijom i poraznijom, kad je razapela na užasne muke njegovo slabunjavo tijelo i pritisnula sile duha. Odatle niče neka mrzost na sve naše sile, skopčana s potmulom nostalgijom za blistavim, rascvalim, raspjevanim krajem sreće i blaženstva. Tu se u Pascalu sukobio katolički duh s janzenističkim rigorizmom. Nu nikad janzenizam nije posve uništio katolicizma — dogodilo se — privoljeli bismo na tu tezu — baš obratno. I dok se u svojim spisima, osobito u »Lettres provinciales«, udaljio od katoličke nauke, subjektivno je bio čovjek vrlo pobožan i krepostan (između 1654. do smrti).⁸ Utjecaj se janzenizma češće javlja i u »Pensées«. Tim je mislima protkan i sistem Pascalove teodiceje.

Porazno je i nepravedno Pascal zapostavio moći naše duše. Unio je u nas, bez dovoljna razloga, neku pasivnost — možda pozitivnu — koja bi nas izvela na svijetlo. Razum je nemoćan, kad se radi o vječnim i neprolaznim istinama, i to zbog čovjekove naravi, obeščašćene istočnim grijehom.

Janzenizam je Pascalu predočio svijet zlim, čovjeka trulim i iskvarenim, djelovanje milosti bez naše suradnje dovoljnim. Janzenizam je Pascala ovio nimbusom iracionalizma, koji se te-

⁸ Henry Bremond, i sam Pascalov poklonik, ovako riše te utjecaje na Pascala (L'Histoire Littéraire du Sentiment Religieux en France, sv. IV., str. 322., bilj. 1.): »Kanim popraviti odveć jednostavnu teoriju, koja me je nekoć zavela: teologija Pascalova janzenistička, njegova molitva katolička. Još uvijek vjerujem, da bi njegova molitva malo pomalo ispravila teologiju; vjerujem, da se je na neki način već od ushita opirao ovoj istoj teologiji. Nu gotovo nisam sumnjao, da je sve do posljednje Pascalove godine (ekskluzivno), njegov nutarnji život bio prožet janzenizmom.«

melji na Kalvinovoj okrutnoj predestinaciji i Luterovoj iracionalnoj vjeri. Janzenizam je Pascala, čovjeka nježne tjelesne konstrukcije, na kom su se napočivale kojekakve bolesti, koga su okruživali sumnjivi tipovi (Arnauld, Nicole, Saint-Cyran), izmučio. Rastrovao je njegov nazor na svijet upravo time, što ga je zaratio sa skolastikom i prepustio bujici lude nerazboritosti i ekstremnosti. Prepuštajući se na volju Božjoj milosti i nemilosti, Pascal je, ponukan primjerom neke »Gospode«, strašno trapio svoje tijelo, razmišljao više o nevoljama negoli o ozdravljenju i grčevito upirao pogled na križ i Raspetoga.⁹

U tome je našao ključ one čudne logike osjećaja, potsvijesnog teženja i djelovanja. Njegova je filozofija izbačena iz ukočenih formulacija, prenesena na polje krvi, života, boli, borbe, napeitosti i svladavanja. Filozofija, koja zabacuje skolastičku logičku metafiziku, i kuša izbližega uhvatiti život u prilikama, koje nisu ni bolje ni gore, no što jesu. Nju ne zadovoljavaju apstraktni izričaji o istini i biću. Ona se miješa u obično svakidašnje poslovanje, immediate zahvaća stvarnost, u stvarnosti, nutarnjoj i razumu nepristupačnoj, samoga Boga. Dieu sensible au coeur...

Tako je Pascalova teodiceja, prožeta janzenizmom, stvarno išćupala sama sebi srce: razumsku spoznaju Božje postojnosti. I kolikogod se Pascal propinjao, da kucajima srca i tradicijom dokaže Božje bivstvovanje, logika njegovog sistema ga opet i opet dovodi na mračne ponore tradicionalizma, agnosticizma, možda i skepticizma, jer niječe razumu moć spoznaje u najvažnijim pitanjima života.¹⁰ Njegova je teodiceja, a prema tome i čitava Apologija, djelomična i krnja. Lebdi u zraku. Nema temelja: čvrste razumske podloge. Može Pascalov put do Boga biti dobar, ali niti je to jedini niti prvi put, kojim čovjek dolazi do spoznaje o Bogu.¹¹ I na tom Pascalovu putu svijetli razum, a ostale moći duše samo ga izdašno pomažu. Kadikad sam Pascal sve to izričito tvrdi i time odaje, kako su se i u njemu radale ispravne misli o Božjoj egzistenciji i njenom spoznanju, nu s druge strane

⁹ Dakako da pisci nastrojeni janzenistički do neba uznose baš takove Pascalove misli. Tako Boutroux (Pascal), Drugi (M. Barrès, L'angoisse de Pascal) ispričavaju Pascala na račun teških bolesti, koje su ga mučile od najranije mladosti pa do smrti. Giraud u citiranom djelu spominje, da Pascal u srcu nije nikada pristao na herezu. Bremond (En prière avec Pascal) ne dopušta, da bi Pascal kao uvjereni janzenista gojio toliku pobožnost prema Kristu Gospodinu. Chevalier (Pascal) kako zamjećuje P. Boyer, nije dovoljno pripazio, koliko je janzenizam zarobio Pascalove »Misli«.

¹⁰ Mercier ovako karakterizira Pascala: »Pascal je kao filozof, filozof-skeptik, ili bolje reći, on ni sam ne zna, da li je skepticizam viši ili niži od dogmatizma... Ali Pascal je kao kršćanin čovjek uvjerenja, apostol i gorljiv apologet... Pisac je »Misli« stao na stranu fideista... i da čovjeka natjera, neka traži utočište u vjeri, ne obazire se na razum, u koga se ne pouzdaje. On zaziva razloge srca. S te strane pripada subjektivistima... (Critériologie, générale, Paris, 7. izd., str. 134.)

¹¹ Dobar, ukoliko koincidira s dokazom iz moralnoga reda i težnje za srećom.

tu najbolje vidimo, kako je jak bio oklop janzenizma, kroz koji su se htjele probiti skolastičke, t. j. katoličke misli.

DOK RAZMISLIAM O BOGU...

... dušom se vrzu najrazličitiji dojmovi. Njegova se slika prevrće ovako i onako, čas mi svijetli neobičnom snagom, nu za čas vičem s Maine de Biranom, da ga uklone s mojih očiju. Stoljeća ispisuju na rubu njegovih stranica zanimljive i poučne komentare. Vjekovi ga svojataju za se i odbijaju ga. Već prema tome. I dok je njegovo tužno vrijeme, u zenitu svoga rasula malo ili nimalo marilo za proročka nagovještenja, danas, kako kaže P. Rousellot, mnogi piju na njegovim izvorima.

S Pascalova tražanja za Bogom odsijeva jedna stvar silnim i nesuzdrživim svijetlom. To je ona duboka iskrenost, iskrena ljubav i ljubljeni žar, koji ga je pratio na putu »Viteza Tužnoga Lika«. To je ono plodno predanje najsudbonosnijim pitanjima o životu, čovjeku, svemiru i o Bogu. To je sigurna odluka, da čovjek pošto poto pronađe sakriveni biser istine i kupi ga. Zato Pascal ulazi bez krzmanja u red ljudi, koji su »svom dušom tražili istinu«. Zahtijevao je od svih svjedoka istine, a i sam je bio pripravan za nju dati, svjedočanstvo krvi.

U preobilju misaona i čuvstvena života; stojeći pod slapom vlastitih nutarnjih previranja; u smjesi čudnih povijesnih kolizija i nesmotrenosti; noseći na sebi pečat francuskog esprita i Platonove duboke, prirodne poezije; sakriven u janzenističko gnijezdo — čuvajući u srcu titranja patrističke, katoličke tradicije — Pascal se izdigao u svojoj sredini i u svom vremenu kao farski svjetionik novovjeka misli, sipajući u svijet neštedice, osobito u noć budućih vjekova, svijetlo istine, kojiput lažno obojene.

U nizu duša, misaonih, prisebnih, osjećajnih, toliko ljudskih i krvavo izmučenih, Pascal je jedan od najvećih. Platon, Augustin, Bernard od Clairveauxa, Bonaventura — stvorili su, rekli bismo, nekud intimniji, više ljudski i topliji put k Istini, nego je to učinila strogo katolička, skolastička škola. Nu opasnost je ovoća sistema uskočila baš s one strane, odakle su je i očekivali: razum je s pravom zatražio prvenstvo, što su mu ga mnogi filozofi te struje zaniijekali. Pascal se spleo, njegova ga je narav ugurala, u to kolo filozofa života, akcije, nutarnjeg osjetnog i krvavog doživljavanja. Tu se, nažalost, priključila i druga komponenta: janzenistički rigorizam i iracionalizam, koji ga je odbio od promišljenih Tominih principa. A nutarnja, neobično jaka duhovna srodnost privela je Pascala k Augustinu i Pavlu.

I on, poput Augustina, luta labirintom srca, ruši s oltara života lažne idole strasti, nauke, umjetnosti. (Tako će i Claudel, s jednakim zanosom, razbijati kipove Izidine i Ozirisove, likove Naravi, Napretka, Covječanstva i ostalih »bogova«). Pascal ne voli (za se) ni riječi: filozofija i filozof. Mrzi ukočene, geometrij-

ske duše proračuna i paragrafa. Obratno od Platona, koji nad ulazom Akademije piše, makar djelima plovio nad formulama geometrije: Μηδεις άγειμετροντος εδωτο — Pascal, praktično odličan geometar, teorijski napada skućeni geometrijski obzor i pogled.

Pascal je srodan Sv. Pavlu, ukoliko se tek nuzgredice zauzastavlja na strani ljudskog umovanja i u neogranićenoj ljubavi prilazi k »ludosti Križa«, »Krist Raspeti!« Ljudska mu znanost umara duh. Prijeći ga, da otvoreno pogleda na krajinu Božjega Bića. Stoga se osjeća nesretnim i zabaćenim. Kao ostavljenim na nekom pustom i mrtvom otoku.

Pascal je, kako spomenusmo, srodan legiji modernih mislilaca. U nedavnoj reakciji na racionalizam, koja je u buci i lomljavi modernizma isplivala na površinu katolićke nauke, Pascallovo se ime češće spominjalo. Smatrali su ga ocem imanentske metode, koju su modernisti branili. Smatrali su ga učiteljem Newmanove filozofije i filozofije francuskih »akcionista — dinamista«. Sve je to u dobrim postotcima opravdano. Ali ekskluzivno shvaćeno, ne valja. Niti je Pascal filozofsko božanstvo, kome se moraš klanjati bez sustezanja; niti je prokleti »heretik«, od koga moraš bježati, kao od kuge.

Pascal je, osobito danas, vrijedan spomena. Naćela, što ih je propovijedao, danas ulaze sve više i više u tkivo ljudske povijesti. Spliću se u nju i s tamnim i sa svijetlim nitima. S jedne strane većina ljudi poriće s Pascalom razumu i razboritosti isključivo pravo na upravljanje ljudskim životom. Život, kažu, valja prepustiti potsvijesnom instinktu. Po drugoj strani mnogi s Pascalom osjećaju, da nas je sva ljudska mudrost kukavno nadarila i grdno izvarala; da se valja, tražeći spasenje na ruševinama današnjeg povijesnog preloma, ćvrsto stisnuti uz Kristov lik na križu.

M. Š. D. I.